

ШВЕЦЬ Наталія Олександрівна
1 курс, бакалаври

ІСТОРІЯ СВІТОВОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ТЕМИ ЛЕКЦІЙНИХ ТА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
II семестр

Тема 1. Передумови виникнення класичного симфонізму: основні джерела та особливості розвитку інструментальних шкіл Європи. Історичне значення творчих відкриттів Гайдна – засновника віденського класицизму.

Тема 2. Нова ідейно-художня концепція світу у спадщині Моцарта.

Семінар. Оперна творчість В. А. Моцарта.

Тема 3. Людвіг ван Бетховен (1770–1827) як останній представник доби класицизму.

Семінар. Симфонічний метод Людвіга ван Бетховена.

Тема 4. Романтизм як художній стиль. Особливості еволюції жанрової системи музичного мистецтва у першій пол. XIX ст.

Тема 5. Етапи творчого шляху Ф. Шуберта. Характерні риси стилю композитора (жанри, образи, музична мова, принципи формотворення).

Тема 6. Р. Шуман (1810–1856) та німецька романтична традиція.

Семінар. Г. Берліоз (1803-1869) в контексті французької національної культури.

Тема 7. Ф. Мендельсон (1809–1847) та його внесок у розвиток німецької національної традиції.

Семінар. К. М. Вебер (1786–1826) та німецький національний оперний театр.

Тема 8. Опера епохи романтизму в Італії: Дж. Россіні (1792 –1868).

Семінар. Італійський ліричний театр В. Белліні (1801–1835) та Г. Доніцетті (1797–1848).

Семінар. Основні тенденції розвитку західноєвропейської художньої культури XIX ст.

Тема 9. Шляхи формування жанру французької ліричної опери. Ш. Гуно.

Тема 10. Ж. Бізе (1838–1875) та французька музична культура XIX ст.

Семінар. Французька лірична опера: інтерпретація літературних сюжетів.

Тема 11. Постать та художні відкриття Дж. Верді (1813–1901) як творця італійського варіанту музичної драми.

Семінар. Жанр музичної драми в творчості Дж. Верді.

Тема 12. Романтична основа творчості Р. Вагнера та еволюція ідейно-художніх принципів композитора.

Семінар: Тетралогія Р. Вагнера "Перстень Нібелунга".

Тема 13. Загальноромантична основа філософсько-естетичних поглядів Ф. Ліста, специфіка втілення романтичних ідей у музичній творчості.

Тема 14. Й. Брамс (1833–1897) та австро-німецький пізньоромантичний симфонізм.

Тема 15. А. Брукнер (1824–1896) як представник пізньоромантичного епічного симфонізму.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. К. В. Глюк на шляху до опери-драми. Жанровий і стильовий генезис реформаторських опер Глюка.
2. Літературні першоджерела та їх інтерпретація у реформаторських операх : від трагедії до просвітницької драми.
3. Засади симфонічного мислення у організації музичної драматургії опери „Орфей та Евридика”.
4. Особливості синтезу барокового і класичного стилів у музичному мисленні композитора. Їх прояв в опері „Іфігенія в Авліді”.
5. Романтизм як художній стиль. Особливості еволюції жанрової системи музичного мистецтва у першій половині ХІХ ст.
6. Романтизм у Німеччині і Австрії. Особливості національних художніх шкіл. Значення літератури в творчості композиторів-романтиків.
7. Принцип програмності та специфіка його трактування в музиці.
8. Музичні жанри у ХІХ столітті (роль вокальної та інструментальної мініатюри, увертюра, симфонія). Трансформація музичної мови.
9. Жанрові пошуки у німецькій ранній романтичній опері. Вплив народної поезії та нових романтичних жанрів.
10. Традиції німецького зінгшпілю у ХVІІІ–ХІХ ст.
11. К. М. Вебер як композитор, музичний критик, практик оперного театру.
12. Ідея опери у світлі „романтичної іронії” (Шлегель).
13. Новаторські риси драматургії. Оркестрове мислення Вебера: темброві знахідки в опері „Чарівний стрілець”.
14. Характеристика образів Агати та Макса в опері „Чарівний стрілець”.
15. Шляхи формування романтичного оперного героя та романтичної атмосфери дії у творах Вебера останнього періоду життя. Роль образів природи і двох типів фантастичних образів. Демонічні сили та засоби їх зображення. Поетична фантастика світлих духів природного середовища в народно-казковій опері „Оберон”.
16. Рис романтичного світогляду Р. Шумана.
17. Концертна діяльність Р. Шумана.

ТЕМИ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Оперна полеміка у Франції початку XVIII ст.: творчі ідеї А. Кампра, А. Детуша. Пародійна діяльність паризьких „ярмаркових театрів”. Пародії А. Р. Лесажа.
2. Значення Мангеймської школи у формуванні класичного симфонічного циклу.
3. Формування принципів класичного сонатного мислення у клавірній творчості Д. Скарлатті.
4. Бетховен і Гете.
5. Жанр варіацій та його симфонізація в творчості Бетховена („32 варіації”)
6. Жанр фортепіанної фантазії в творчості Ф. Шуберта.
7. Риси концертно-віртуозного стилю К. М. Вебера на прикладі фортепіанних п'єс „Запрошення на танець” та „Концертштюк”.
8. Публіцистична діяльність Р. Шумана.
9. Втілення ідеї програмності мистецтва у „Траурно-триумфальній симфонії” Г. Берліоза.
10. Риси оперного стилю Берліоза на прикладі „Бенвенуто Челліні”.
11. Г. Берліоз. Трилогія „Дитинство Христа” – специфіка жанрового рішення.
12. Повернення до національної класичної традиції в оперній дилогії „Троянці”.
13. Ф. Мендельсон як блискучий викладач Лейпцігської консерваторії. Етапи творчого шляху музиканта.
14. Шляхи еволюції німецького зінгшпілю та творчість А. Лорцінга.
15. Драматургія В. Гюго та опера Г. Доніцетті “Лукреція Борджія”.
16. “Граф Орі” Дж. Россіні на перетині італійських і французьких традицій.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Підручники та загальна література

1. Бэлза И. Исторические судьбы романтизма и музыка. Очерки. – М., 1985.
2. Вопросы оперной драматургии: Сборник статей. – М., 1975.
3. Гете и музыка. Сборник статей к 250-летию со дня рождения поэта. – Санкт-Петербург, 2004.
4. Грубер Р. Всеобщая история музыки. – М.: Музгиз, 1956.
5. Епохи історії музики в окремих викладах: Навчальний посібник. Переклад з нім. Ю. Семенов. В 2-х томах. – Одеса, Будівельник, 2004.
6. Иванова І., Куколь Г., Черкашина М. Історія опери: Навчальний посібник. – Київ, Заповіт, 1998.
7. Конен В. История зарубежной музыки. – Вып. II. – М. : Музыка, 1989.
8. Левик Б. История зарубежной музыки. – Вып. II. – М. : Музыка, 1974.

9. Ливанова Т. История западноевропейской музыки до 1789 года. В 2-х томах. – Т. 2. – М. : Музыка, 1982.
10. Ливанова Т. Западноевропейская музыка XVII–XVIII веков в ряду других искусств. – М. : Музыка, 1977.
11. Музична культура Італії та Франції: від бароко до романтизму (проблеми стилю та міжкультурних контактів): Зб. наук. праць. – Київ : Держ. консерваторія, 1991. – 116 с.
12. Музыка Австрии и Германии XIX века. – Книга I. II. III.
13. Ротбаум Л. Опера и ее сценическое воплощение. – М., 1980.
14. Ферман В. Э. Оперный театр. Статьи и исследования. – М., 1961.
15. Хохловкина А. А. Западноевропейская опера: Конец XVIII – первая половина XIX веков: Очерки. – Москва :Музгиз, 1962. – 368 с.
16. Черкашина-Губаренко М. Музыка і театр на перехресті епох. – Київ, 2002.
17. Чёрная Е. С. Беседы об опере. – Москва : Знание, 1981. – 160 с.

Й. Гайдн

18. Булычев В. Разбор оратории Гайдна «Времена года».
19. Дилакторская И. Повесть о Гайдне. – Л., 1961.
20. Зильберквит М. Великий музыкант из Рорау. – М., 1977.
21. История жизни Й. Гайдна, записанная с его слов А. К. Дисом. – М., 2007.
22. Как исполнять Гайдна. – М., 2007.
23. Кремлев Ю. Й. Гайдна. Очерк жизни и творчества. – М., 1972.
24. Попова Т. Гайдн. – М., 1959.
25. Стендаль. Жизнеописания Гайдна, Моцарта и Метастазіо. Жизнь Россини. – М., 1988.
26. Тирдатов В. Тематизм и строение экспозиций в симфонических аллегри Гайдна // Вопросы музыкальной формы. – Вып. 3. – М. : 1977.

В. А. Моцарт

27. Аберт Г. Моцарт. – М. : Музыка, 1989–90.
28. Бадура-Скода Е., Бадура-Скода П. Интерпретация Моцарта. – М., 1972.
29. Гейліг М. „Реквієм” Моцарта. – К., 1960.
30. Кремнев Б. В. А. Моцарт. – М., 1958.
31. Лерт Е. Эстетика театра у Моцарта. – бг.
32. Стендаль. Жизнеописания Гайдна, Моцарта и Метастазіо. Жизнь Россини. – М., 1988.
33. Фернандес Доминик. Древо до корней: психоанализ творчества. – СПб., 1998.
34. Черная Е. Моцарт и австрийский музыкальный театр. – М., 1963.
35. Чичерин Г. Моцарт. – М. : Музыка, 1979.
36. Чигарева Е. И. Оперы Моцарта в контексте культуры его времени. – М., 2000.
37. Шип Л. Моцарт в Праге. – Прага, 1956.

38. Эйнштейн А. Моцарт. – М. : Музыка, 1977.

Л. ван Бетховен

39. Алексеев М. П. Бетховен. – М. : Музыка, 1988. – 512 с.

40. Альшванг А. Людвиг ван Бетховен. Очерк жизни и творчества. – М. : Музыка, 1977. – 567 с.

41. Берков В. Симфонии Бетховена. Путеводитель. – М., 1970.

42. Гольденвейзер А. Б. 32 сонаты Бетховена. Исполнительские комментарии. – М., 1966.

43. Горюхина Н. Эволюция сонатной формы. – Київ :МузичнаУкраїна, 1973.

44. Друскин М. Фортепианные концерты Бетховена. Путеводитель. – М. : Советский композитор, 1973. – 86 с.

45. Келер Е. Х. “Прожить тысячу жизней”. По страницам разговорных тетрадей Бетховена. – М., 1986.

46. Кён А. Г. Бетховен. Жизнь и среда. – М. : 1909. – 231 с.

47. Климовицкий А. И. О творческом процессе Бетховена.– Л., 1970.

48. Кремлев Ю. Фортепианные сонаты Бетховена. – М., 1970.

49. Маргулис В. И. Об интерпретации фортепианных произведений Бетховена. – М. : Музыка, 1991. – 76 с.

50. Музыка французской революции. Бетховен. – М., 1976

51. Протопопов В. Принципы музыкальной формы Бетховена – М., 1970.

52. Павчинский С. Некоторые новаторские черты стиля Бетховена. – М. : Музыка, 1997.

53. Проблема бетховенского стиля: Сборник статей под редакцией Б. С. Пшибышевского. – М. : Музыка, 1999.

54. Роллан Р. Жизнь Бетховена. – М. : Музыка, 1937.

55. Как исполнять Бетховена. Мастер-класс: Учебно-методическое издание: Сборник статей зарубежных, российских исполнителей, педагогов и исследователей. – М. : Классика – XXI, 2004. – 236 с.

56. Фишман Н. Л. Этюды и очерки по Бетховениане. – М. : Музыка, 1982. – 262 с.

Романтизм

57. Бэлза И. Исторические судьбы романтизма и музыка: Очерки. – М. : Музыка, 1985. – 200 с.

58. Берковский Н. Я. Романтизм в Германии. – Л. : Художественная литература, 1973. – 270 с.

59. Ванслов В. Эстетика романтизма. – М. : Музыка, 1966. – 367 с.

60. Васина-Гроссман В. Романтическая песня XIX века. – М., 1966.

61. Гофман Э. Т. А. Собрание сочинений в шести томах : Пер. с нем. – Т. 1. – М. :Худож. лит, 1991. – 494 с.

62. Герцен А. И. Э. Т. А. Гофман. Собрание сочинений. – Т. 1. – М., 1954. – 358 с.

63. Житомирский Д. Музыкальная эстетика Гофмана // Избранные статьи. – М. : Советский композитор, 1981. – С. 14–77.

64. Зенкин К. Фортепианная миниатюра и пути музыкального романтизма. – М., 1997.

Ф. Шуберт

65. Вульфийус П. В. Шуберт. Очерки жизни и творчества. – М., 1983.

66. Лаврентьева И. Симфонии Шуберта. Путеводитель. – М, 1967.

67. Хохлов Ю. Песни Шуберта: черты стиля. – М., 1987.

68. Ф. Шуберт. К 200-летию со дня рождения. Материалы международной научной конференции. Сб. статей. – М., 1997.

69. Шуберт и шубертианство: сб. мат. научного музыковедческого симпозиума.– Харьков, 1999.

Р. Шуман

70. Амброс А. Роберт Шуман. Жизнь и творчество: Перевод с нем. А. Н. Серова. – М. : Музыка, 1988. – 62 с.

71. Воспоминания о Роберте Шумане. – М. : Издательский дом «Композитор», Московская гос. консерватория им. П. И. Чайковского, 2000. – 556 с.

72. Геника Р. Роберт Шуман и его фортепианное творчество. – СПб.: Издание редакции «Русской музыкальной газеты», 1907. – 142 с.

73. Друскин М. Творческий метод Шумана // История и современность. – Л., 1960.

74. Житомирский Д. Р. Шуман. Очерк жизни и творчества. – М., 1964.

75. Житомирский Д. Шуман и Шопен // Избранные статьи. – М. : Советский композитор, 1981. – С. 119–153.

76. Лахути А. О роли образного контраста в «Крейслериане» Шумана // О музыке. Проблемы анализа. – М., 1974.

77. Лахути А. Сюитные циклы Шумана // Труды кафедры теории музыки. – М. : Московская гос. консерватория им. П. И. Чайковского, 1960. – С. 280–337.

78. Меркулов А. Фортепианные сюитные циклы Шумана. – М. : Музыка, 1991. – 93 с.

79. Попова Н. “Симфонические этюды” и “Карнавал”. – М., 1957.

80. Попова Н. Фортепианные сонаты Шумана. – М., 1959.

81. Шуман Р. и перекрестье путей музыки и литературы: Сб. статей. – Харьков, 1997.

82. Шуман Р. Избранные статьи о музыке. – М. :Музгиз, 1956. – 400 с.

83. Шуман Р. Из записной книжки Маэстро Раро, Флорестана и Эвзебия. – СПб. : Изд-во Н. Финдензейна, 1894. – 38 с.

84. Шуман Р. О музыке и музыкантах: Собр. статей: В 2 т. – М. : Музыка, 1975. – Т. 1. – 407 с.

85. Шуман Р. О музыке и музыкантах: Собр. статей: В 2 т. – М. : Музыка, 1978. – Т. 2-А. – 327 с.

86. Шуман Р. Письма: В 2 т. – М. : Музыка, 1970. – Т. 1., 1817–1840. – 719 с.

87. Шуман Р. Письма: В 2 т. – М. : Музыка, 1982. – Т. 2., 1840–1856. – 525 с.

Г. Берлиоз

88. Берлиоз Г. Мемуары. – М., 1962.

89. Неболюбова Л. «Фантастична» симфонія Гектора Берліоза. Музична драматургія і романтичний принцип програмності // Зарубіжна музична культура ХУІІ–ХХ століття. – К., 1991. – С. 39–60.

90. Роллан Р. Берлиоз // Музыканты наших дней. – М., 1938.

91. Соллертинский И. Г. Берлиоз // Музыкально-исторические этюды. – Л., 1956. – С. 119–173.

92. Теодор-Валенси. Берлиоз. – М., 1969.

93. Хохловкина А. Г. Берлиоз. – М., 1960.

94. Юзефович В. Симфония «Гарольд в Италии» и ее автор. – М., 1972.

95. Ямпольский И. Никколо Паганини. Жизнь и творчество. – М., 1979.

Ф. Мендельсон-Бартольдї

96. Дамс В. Ф. Мендельсон-Бартольди. – М., 1930.

97. Иванов-Борецкий М. Мендельсон. – М., 1910.

98. «Илия». Оратория Мендельсона. – М., 1910.

99. Кенигсберг А. Увертюры Мендельсона. – М., 1961.

100. Курцман. Ф. Мендельсон. – М., 1967.

101. Мейлих Е. Ф. Мендельсон-Бартольди. Краткий очерк жизни и творчества. – Л., 1973.

102. Мендельсон-Бартольди и традиции музыкального профессионализма: Сб. науч. трудов. – Харьков, 1995.

Дж. Россіні. Г. Доніцетті. В. Белліні

103. Бомарше. Избранные произведения. – М., 1954.

104. Пастура Ф. Беллини. – Москва. 1989.

105. Россини Джоаккино. Избранные письма. Высказывания. Воспоминания. – Л., 1968.

106. Россини Джоаккино: современные аспекты исследования творческого наследия. – К., 1993.

107. Стендаль. Жизнь Россини. – К., 1985.

108. Фраккароли А. Россини. Письма Россини. Воспоминания. – М., 1990.

109. Черкашина М. Историческая опера эпохи романтизма. – К., 1986.

К. М. Вебер

110. Кенигсберг А. Карл Мария Вебер (1786–1826): Популярная монография. – Л. : Музыка, 1981. – 111 с.

111. Коломийцев В. Карл Мария фон Вебер. К столетию со дня его смерти: Критико-биографический очерк. – Л. : Музыка, 1927. – 146 с.

112. Скорбященская О. «Что нам Вебер?», или Мифы романтической историографии // Музыкальная академия. – 1993. – № 1. – С. 183–186.

113. Скребкова-Филатова М. О музыкальной живописности в музыке К. М. Вебера: некоторые аспекты исполнительской интерпретации // Проблемы романтизма в исполнительском искусстве: Сб. науч. трудов. – М: МГК, 1994. – С. 27–47.

Дж. Верді

1. Бушен А. Молодой Верди: Рождение оперы: Роман. – Л. : Музыка, 1989. – 368 с.
2. Верди Дж. Избранные письма. – Л. : Музыка, 1973. – 352 с.
3. Верфель Ф. Верди. Роман оперы. – М. : Музыка, 1991. – 319 с.
4. Вопросы оперной драматургии. Сб статей. – Москва, 1975.
5. Галь Г. Брамс. Вагнер. Верди. Три мастера – три мира: Пер. с нем. – М. : Радуга, 1986. – 480 с.
6. Друскин М. Оперные идеалы Верди // Советская музыка. – 1954. – №. 9. – С. 34–56.
7. Р. Лейтес. Драматургические особенности оперы Верди «Отелло». – Москва, 1968.
8. Оперы Дж. Верди. Путеводитель. – М. : Музыка, 1970. – 424 с.
9. Орджоникидзе Г. Оперы Верди на сюжеты Шекспира. – М. : Музыка, 1967. – 326 с.
10. Сакало Е. В. Испания в художественной жизни Европы XVII–XIX столетий и испанская романтическая драмы в творчестве Дж. Верди: Дисс. ... канд. искусствоведения: 17.00.03. – К., 1996. – 241 с.
11. Соловцова Л. Джузеппе Верди. – М. : Музыка, 1981. – 416 с.
12. Стахевич А. Г. Искусство сольного пения в западноевропейской опере XIX века : Дисс. ... докт. искусствоведения: 17.00.03. – К, 1997. – 395.
13. Стахевич А. Г. Учение о певческом голосе в оперной культуре Италии XVII – середины XIX веков: Дисс. ... канд. искусствоведения: 17.00.02. – К., 1993. – 260 с.
14. Тароцци Дж. Верди. – М. : Молодая гвардия, 1984. – 352 с.
15. Ферман В. Поздний Верди // Советская музыка. – 1938. – № 12. – С. 22–34.
16. Хохловкина А. А. Западноевропейская опера: Конец XVIII – первая половина XIX веков : Очерки. – М. : Музгиз, 1962. – 368 с.
17. Шавердян Р. Мелодика Верди // Советская музыка. – 1960. – № 6. – С. 94–101.
18. [Корчова О. О. Джузеппе Верді, Ріхард Вагнер і Джакомо Пуччіні як творці авторського музичного театру // Часопис НМАУ ім. П. І. Чайковського. – К., 2010. – № 2 \(7\). – С. 36-43.](#)

Р. Вагнер

1. Вагнер Р. Избранные работы / Пер. с нем. – Москва : Искусство, 1978. – 695 с.

2. Вагнер Р. Моя жизнь. – Москва : Изд-во Эксмо; Санкт-Петербург : Изд-во Terra Fantastica, 2003. – 864 с.
3. Вагнер Рихард. Статьи и материалы. – Москва : Музыка, 1974. – 199 с.
4. Вольф В. К проблеме идейной эволюции Рихарда Вагнера / Пер. с нем. // Рихард Вагнер : Сб. статей. – Москва : Музыка, 1987. – С. 42–75.
5. Вопросы оперной драматургии: Сб. статей. – Москва : Музыка, 1975. – 315 с.
6. Воронова М. Оперный симфонизм Вагнера в его связях с романтическим программным симфонизмом // Из истории западноевропейской оперы: Сб. трудов. – Вып. 101. – Москва : ГМПИ им. Гнесиных, 1988. – С. 94–108.
7. Галь Г. Брамс. Вагнер. Верди. Три мастера – три мира / Пер. с нем. – Москва : Радуга, 1986. – 480 с.
8. Гамрат-Курек В. Г. Вагнер и протестанский хорал. К вопросу о роли народно-национальных традиций в творчестве композитора // Рихард Вагнер. Статьи и материалы. – Москва : Музыка, 1974. – С. 94–135.
9. Грей Г. Вагнер : Пер. с англ. – Челябинск : Урал LTD, 2000. – 175 с.
10. Губаренко М. Р. Рихард Вагнер – тот же и вечно новый // Музыкальная академия. – 1998. – № 2. – С. 86–91.
11. Друскин М. Рихард Вагнер. – Москва : Музгиз, 1963. – 195 с.
12. Иванов Вяч. Вагнер и дионисово действо: Предчувствия и предвестия: В 2 т. – Брюссель: Foyer Oriental Chretien, 1974. – С. 83–105.
13. Калошина Г. От Р. Вагнера в XX век // Музыкальный мир романтизма: от прошлого к будущему: Материалы научных конференций. – Ростов-на-Дону: Рост. гос. консерватория им. С. В. Рахманинова, 1998. – С. 62–65.
14. Кенигсберг А. К. Вагнер и Шопенгауэр // Вре́мён связующая нить : Сб. статей. – Санкт-Петербург : Санкт-Петербургская консерватория, 2004. – С. 92–100.
15. Кенигсберг А. К. Вокальный стиль Вагнера // Советская музыка. – 1958. – № 10. – С. 53–59.
16. Кенигсберг А. К. Оперы Вагнера. «Летучий Голландец». «Тангейзер». «Лоэнгрин». – Москва; Ленинград : Музыка, 1967. – 80 с.
17. Костенников А. М. Хор и ансамбль в оперном театре Вагнера: Дисс. ... канд. искусствоведения: 17.00.02. – Москва, 2004. – 199 с.
18. Лаку-Лабарт Ф. Musica ficta: Фигуры Вагнера: Пер. с фр. – Санкт-Петербург: Аxioma / Азбука, 1999. – 224 с.
19. Ларош Г. А. Избранные статьи. Опера и оперный театр. – Вып. 3. – Ленинград : Музыка, 1976. – 376 с.
20. Левик Б. Рихард Вагнер. – Москва : Музыка, 1978. – 447 с.
21. Лиштанберже А. Рихард Вагнер как поэт и мыслитель / Пер. с фр. – Москва : Алгоритм, 1997. – 477 с.

22. Лосев А. Ф. Исторический смысл эстетического мировоззрения Рихарда Вагнера // Вагнер Р. Избранные работы: Пер. с нем. – Москва : Искусство, 1978. – С. 7–48.
23. Майер Р. В пространстве – время здесь... История Грааля / Пер. с нем. – Москва : Энигма, 1997. – 352 с.
24. Макаренко Г. Музыка і філософія: Шопенгауер. Вагнер. Ніцше. – Київ : Факт, 2004. – 152 с.
25. Манн Т. Страдание и величие Рихарда Вагнера // Томас Манн. Собр. соч. в 10 т. – Т. 10. Статьи / Пер. с нем. – Москва : Гослитиздат, 1961. – С. 102–173.
26. Порфирьева А. Русская символистская трагедия и мифологический театр Вагнера (Драматургия Вячеслава Иванова) // Проблемы музыкального романтизма: Сб. науч. трудов. – Ленинград: Ленинградский гос. ин-т театра, музыки и кинематографии им. Н. К. Черкасова, 1987. – С. 31–58.
27. Ферман В. История новой западноевропейской музыки. – Т. 1. От французской революции 1789 года до Вагнера: Учебник. – Москва–Ленинград : Госмузгиз, 1940. – 455 с.
28. Черкашина-Губаренко М. Р. Евангельские мотивы в творчестве Рихарда Вагнера // Библейские образы в музыке: Сб. ст. – Санкт-Петербург : Сударыня, 2004. – С. 85–92.
29. Черкашина М. Сны и сновидения в биографии и творчестве Рихарда Вагнера // Зелёная лампа. – 1999. – № 3. – С. 34–36.
30. Шюрэ Эдуардь. Рихардь Вагнеръ и его музыкальная драма / Пер. с фр. – Санкт-Петербург: Издание Т-ва М. О. Вольфъ, 1909. – 311 с.
31. [Корчова О. О. Джузеппе Верді, Ріхард Вагнер і Джакомо Пуччіні як творці авторського музичного театру](#) // Часопис НМАУ ім. П. І. Чайковського. – К., 2010. – № 2 (7). – С. 36-43.
32. [Черкашина-Губаренко М. Р. «Нюрнберзькі майстерзингери» Ріхарда Вагнера у сучасних режисерських інтерпретаціях](#) // Часопис НМАУ ім. П. І. Чайковського. – К., 2010. – № 2 (7). – С. 25-35.
33. [Богданова Л. К. Ріхард Вагнер на початку творчого шляху. Опера «Феї»](#) // Часопис НМАУ ім. П. І. Чайковського. – К., 2011. – № 3 (12). – С. 64-72.
34. [Костенніков А. М. Опері Ріхарда Вагнера в сучасному музичному театрі](#) // Часопис НМАУ ім. П. І. Чайковського. – К., 2012. – № 3 (16). – С. 57-68.
35. [Бабій О. П. Опера «Тангейзер» Ріхарда Вагнера і режисерські шукання другої половини ХХ – початку ХХІ століть](#) // Часопис НМАУ ім. П. І. Чайковського. – К., 2012. – № 3 (16). – С. 68-76.